

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

Безручка Олександра Вікторовича, доктора мистецтвознавства,
професора, завідувача кафедри кіно-, телемистецтва

ПВНЗ «Київський університет культури»

на дисертацію Клопенка Максима Ігоровича

**Проблема героя у фільмах «морального занепокоєння» польського
кінематографа: екзистенціальний вимір»,**

подану на здобуття ступеню доктора філософії

за спеціальністю 021 Аудіовізуальне мистецтво та виробництво,

галузь знань 02 Культура і мистецтво

1. Актуальність теми дослідження.

У сучасному гуманітарному дискурсі важливе місце посідають дослідження, спрямовані на осмислення взаємозв'язку кіномистецтва та філософії, а саме художньої репрезентації морального вибору людини в кризові історичні періоди. На цьому тлі дисертаційна робота Клопенка Максима Ігоровича «Проблема героя у фільмах “морального занепокоєння” польського кінематографа: екзистенціальний вимір» є своєчасною та актуальною як для українського кінознавства, так і для ширшого кола мистецтвознавчих і культурологічних студій. Обрана тема є важливою як у теоретичному, так і в практичному аспектах, оскільки дозволяє зрозуміти взаємозв'язок між художніми процесами у кіно та філософськими пошуками другої половини ХХ століття, а також їхню актуалізацію в сучасному культурному контексті. Сьогодні, коли суспільства Східної Європи знову переживають масштабні політичні та світоглядні трансформації, особливої наукової ваги набуває звернення до кінематографа, в якому порушуються питання свободи, відповідальності, совісті, морального спротиву людини. Саме такими проблемами позначене польське кіно «морального занепокоєння», яке стало одним із найважливіших художніх явищ європейської культури другої половини ХХ століття.

Актуальність дисертації визначається також тим, що в українському кінознавстві феномен польського кіно «морального занепокоєння» традиційно досліджувався переважно в історичному або культурологічному аспектах. Натомість проблема героя як носія екзистенціальної та морально-етичної проблематики фактично не ставала предметом окремого комплексного дослідження. У цьому контексті особливо цінною є спроба автора поєднати інструментарій кінознавства, філософії та культурології для виявлення закономірностей формування героя, який виник у польському кінематографі виключно польським матеріалом, а розглядає феномен «морального занепокоєння» в ширшій культурно-історичній перспективі. Простеження зв'язків між польським кінематографом, іншими східноєвропейськими кінематографіями та сучасним українським кіно дозволяє актуалізувати проблему морального вибору героя як одну з ключових для сучасної європейської екранної культури.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Подана до захисту дисертаційна робота Клопенка Максима Ігоровича характеризується належним рівнем наукової новизни та містить низку положень, які мають істотне значення для розвитку сучасного українського кінознавства. Насамперед заслуговує на увагу здійснений автором комплексний аналіз проблеми героя польського кінематографа «морального занепокоєння» через систему екзистенціальних категорій. У роботі вперше в українському кінознавстві запропоновано цілісне бачення героя цього кіно як носія особливого морального досвіду, що формується в умовах конфлікту між особистістю та суспільством. Автор переконливо демонструє, що центральною характеристикою героя цього кіно є перебування в ситуації морально-етичного вибору, зумовленого кризою суспільних цінностей.

До безумовних наукових здобутків дисертації належить розроблена дисертантом концепція трьох етапів розвитку героя кіно «морального занепокоєння» (с. 210 дисертації). Автор переконливо обґрунтовує логіку його

екзистенціального становлення – від переживання дисконунікації та самотності через усвідомлення моральної тривоги й особистої відповідальності до етапу совісті, морального спротиву та бунту. Такий підхід дозволяє по-новому осмислити драматургію значної кількості польських фільмів досліджуваного періоду. Новаторським слід вважати і запропоноване автором поняття «кіно моральної турботи» (с. 118–119 дисертації), покликане підкреслити екзистенціальну специфіку кінематографа «морального занепокоєння». Ця концептуальна пропозиція розширює можливості інтерпретації зазначеного культурного феномена та відкриває перспективи його подальшого дослідження в міждисциплінарному полі. Важливим аспектом наукової новизни є також здійснений компаративний аналіз польського кінематографа з іншими східноєвропейськими кінематографіями та українською кінотрадицією, зокрема з фільмами «міської прози». Автор виявляє спільні екзистенціальні мотиви та типологічні особливості екранного героя, що дозволяє розглядати феномен «морального занепокоєння» не лише як національне, а й як ширше культурне явище європейського масштабу.

3. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення дисертаційної роботи Клопенка Максима Ігоровича полягає в поглибленні наукових уявлень про взаємозв'язки кіно та екзистенційної філософії, а також у розширенні методологічних підходів до аналізу екзистенціального героя в кінематографі. Робота переконливо демонструє можливість застосування філософських категорій екзистенціалізму для інтерпретації художньої структури кінематографічного твору та внутрішньої логіки розвитку персонажа. Суттєве теоретичне значення мають запропоновані автором підходи до осмислення понять дисконунікації, самотності, тривоги, турботи, совісті та бунту як ключових модусів існування героя кіно «морального занепокоєння». Важливим є також розширення наукових уявлень про місце польського кінематографа в загальноєвропейському культурному процесі та його вплив на формування морально-етичної проблематики в інших національних кінематографіях.

Практичне значення дисертації визначається можливістю використання її результатів у курсах з історії та теорії кіно, культурології, філософії, мистецтвознавства. Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці навчальних програм, спеціальних курсів і методичних розробок, присвячених проблемам екзистенціалізму в мистецтві та кінематографі. Крім того, результати роботи становлять інтерес для подальших наукових студій у галузі кінознавства, мистецтвознавства та культурології, а також можуть бути використані при написанні монографій, наукових статей, досліджень з історії польського й українського кіно та при здійсненні компаративних досліджень східноєвропейських кінематографій.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова обґрунтованість положень і висновків дисертаційної роботи забезпечується чітко сформульованою дослідницькою концепцією, логічною структурою дослідження та належним рівнем теоретико-методологічного опрацювання проблеми. Суттєвою перевагою дисертації є ґрунтовне опрацювання джерельної бази, до якої залучено праці з історії європейського кінематографа, екзистенційної філософії, наукові розвідки, присвячені проблемам морального вибору, суспільної відповідальності та художньої репрезентації екзистенціального героя в кіномистецтві. Автор спирається на широкий комплекс філософських, кінознавчих, культурологічних та мистецтвознавчих праць, що дозволило розглянути феномен польського кіно «морального занепокоєння» в міждисциплінарній площині і дало можливість авторові не лише узагальнити попередні наукові підходи, а й сформулювати власне бачення проблеми героя в кінематографі «морального занепокоєння».

Достовірність отриманих результатів підтверджується репрезентативністю фільмографічного матеріалу, який охоплює широкий спектр польських фільмів другої половини ХХ століття, а також твори інших східноєвропейських кінематографій і сучасного українського кіно. Використання кінознавчого аналізу, історичного, системного, структурно-

функціонального, типологічного та компаративного методів дозволило забезпечити всебічний аналіз досліджуваного явища та досягти високого рівня аргументованості висновків. Okремо варто відзначити послідовність авторської логіки при розгляді еволюції екзистенціального героя від Польської кіношколи до кінематографа «морального занепокоєння» (підрозділ 1.2), а також спробу концептуалізації трьох етапів його розвитку. Висновки дисертації є належним чином обґрунтованими та цілісними.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Дисертаційна робота свідчить про високий рівень оволодіння здобувачем методологією сучасного мистецтвознавчого та кінознавчого дослідження. Поставлені у вступі мета і завдання послідовно реалізовані в основному тексті роботи, а обрана методологія є адекватною предмету й об'єкту дослідження. Особливої уваги заслуговує вміння автора поєднувати інструментарій кінознавчого аналізу з положеннями екзистенційної філософії та культурологічними підходами. Це дозволило автору не обмежуватися суто історичним описом явища, а розглянути його як складний культурний і світоглядний феномен. Важливим є те, що філософські положення не залишаються декларативними, а органічно інтегруються у кінознавчий аналіз. Дисертант демонструє здатність до самостійного наукового мислення, критичного аналізу існуючих концепцій та формулювання власних узагальнень. Використані методи дослідження дозволили досягти поставленої мети, виконати всі заявлені завдання та отримати науково значущі результати.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Результати дисертаційної роботи оприлюднені у 8 одноосібних статтях та 2 статтях у співавторстві у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 статті у зарубіжному науковому періодичному виданні (Болгарія); а також різноаспектні результати дослідження представлені в 14 публікаціях апробаційного характеру.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення і обсягу.

Структура дисертаційної роботи є логічною, послідовною та повністю відповідає поставленій меті й завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють теоретико-методологічний, аналітичний та культурно-історичний аспекти проблеми, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі розглянуто філософські та історичні передумови формування польського кіно «морального занепокоєння», проаналізовано ключові положення екзистенційної філософії та простежено еволюцію героя в польському кінематографі 1950–1960-х років. Другий розділ присвячено дослідженню основних екзистенціальних модусів у фільмах «морального занепокоєння», зокрема проблемам дискомунікації, самотності, тривоги, турботи, совісті та бунту. У третьому розділі автор розширює дослідницьку перспективу, звертаючись до східноєвропейського кінематографічного контексту, української «міської прози» та сучасного українського кіно. Висновки логічно узагальнюють результати проведеного дослідження та підтверджують досягнення поставленої мети. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею, виконаною на належному теоретичному та методологічному рівні. Оформлення роботи відповідає чинним вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Текст дисертації та публікацій успішно пройшов відповідну перевірку, ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації наукових результатів у дисертації не виявлено. У роботі належним чином оформлено посилання на використані джерела та наукові праці інших авторів. Основні положення та наукові результати дослідження пройшли необхідну апробацію, відображені у наукових публікаціях автора та відповідають вимогам п. 8–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення

разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінетів Міністрів України від 12 січня 2022 року №44.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

У дисертації цілком слушно наголошено на значенні польської документальної традиції, зокрема «чорної серії» та документального кіно початку 1970-х років, для формування «соціальної чутливості» режисерів кіно «морального занепокоєння» та формування загального критичного дискурсу на екрані (с. 57, 58, 71). Водночас цей аспект видається настільки важливим для розуміння генези досліджуваного явища, що заслуговував би на більш розгорнуте висвітлення. Додаткового опрацювання потребує питання про те, наскільки документальна традиція вплинула на природу самого екзистенціального героя досліджуваного напрямку, адже звернення до повсякденних моральних конфліктів, увага до соціального середовища та прагнення до максимальної достовірності зображення значною мірою споріднюють фільми «морального занепокоєння» з практиками польської документалістики. Зокрема, було б доцільно детальніше простежити, яким чином документальна естетика вплинула не лише на тематику фільмів «морального занепокоєння», а й на особливості їхньої кіномови. У цьому контексті постає й питання про співвідношення документальної традиції та екзистенціальної проблематики: чи можна вважати, що саме документалістика стала одним із чинників, який сприяв появі нового типу героя в кінематографі «морального занепокоєння»? Більш розгорнутий аналіз цього аспекту міг би ще виразніше підкреслити зв'язок між соціальною достовірністю польського кіно та його екзистенціальною спрямованістю.

У дисертації ґрунтовно розглянуто проблему визначення концепту кіно «морального занепокоєння», запропоновано власний авторський підхід до його осмислення, а сама робота охоплює значний масив фільмів польського кінематографа «морального занепокоєння», що безумовно є перевагою дисертації. Водночас у тексті не завжди достатньо наголошено на критеріях

включення окремих стрічок до обраного корпусу фільмів, особливо у випадках режисерських робіт, що частково співвідносяться з естетикою цього напрямку. Зокрема, не завжди очевидно є межа між кінематографом «морального занепокоєння» та ширшим колом польських соціально-психологічних драм 1970–1980-х років. Більша систематизація принципів відбору кіноматеріалу сприяла б посиленню методологічної прозорості дослідження.

Однією з безперечних переваг дисертації є акцент на морально-етичній проблематиці фільмів. Разом із тим у низці випадків моральний вибір героя тісно переплітається з конкретними політичними обставинами доби. У зв'язку з цим науковий інтерес становить більш глибоке осмислення співвідношення етичного та політичного вимірів конфлікту, що могло б ще повніше розкрити складність світоглядної позиції героя.

10. Загальний висновок і оцінка дисертації.

Дисертація Максима Ігоровича Клопенка «Проблема героя у фільмах «морального занепокоєння» польського кінематографа: екзистенціальний вимір» є самостійною, актуальною та завершеною роботою, виконаною на високому науковому рівні відповідно до вимог спеціальності 021 Аудіовізуальне мистецтво та виробництво та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від січня 2022 р. № 44, а його автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво».

Доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри кіно-, телемистецтва
ПВНЗ «Київський університет культури»

О.В. Безручко

Підпис засвідчую.
Директор ДК _____
« 08 » _____ 2026

